

Українські говірки Південного Підляшшя

В українській мові розрізняється три діалектні групи або наріччя: поліську або північноукраїнську, південно-західну і південно-східну. Українські говірки Підляшшя входять до поліського або північноукраїнського наріччя. На Південному Підляшші виступали і ще виступають на його сході наступні говірки: луговицька, полівицька, хмацька, звана умовно -ил, -іл і архаїчна. Українські говірки охоплювали майже цілу територію Південного Підляшшя. Межею цих говірок на сході є річка Буг, яка є кордоном Польщі з республікою Білорусь, на заході сягають під місто Сельці (Седльце), під місто Соколів-Підляський, під місто Радинь-Підляський, до міста Межириччя-Підляського та поза місто Парчів (в говірці Парцьово). Про це, що в околицях Сельців населення говорило колись українською говіркою засвідчують назви місцевостей, наприклад, під Сельцями є Сток-Руський і Сток-Ляцький. Межею українських говірок на півдні є лінія, яка тягнеться від міста Володави над Бугом поздовж річки Володавки до міста Острів-Люблинський, давніше званий Підляським в Любартівському повіті, а колись Володавському. Натомість межею на півночі є річка Буг, границя Люблинського воєводства з Підляським воєводством, давніше Білостоцьким.

1. Луговицька говірка

Луговицька говірка тягнеться смугою понад Бугом від міста Володави через такі села, (назву найважливіші), як: Шуминка, Рожінка, Яблочин (або Яблична), Заболоття, Кодень, Костомолоти, селище Тереспіль, Луги аж по Серпеличі і Неплі над Бугом у Білопідляському повіті.

Луговицька говірка характеризується тим, що в словах склади -ле і -ли вимовляються твердо так як в літературній українській мові, як напр., худ'или, руб'или, кул'и, п'оле, колес'о, лип'еха (татарське

В луговицькій говірці, яка є дуже близька до літературної української мови, як вже вище сказано, новоповсталала фонема /i/ на місці колишнього дифтонгу (y[^]o) а пізніше (y[^]e) і (y[^]и) не зм'якшує попереджених її приголосних в словах, як напр.: Крас'івка, Ян'івка, ст'іл, л'іжко та інші. Зм'якшує вона тільки попереджувачі приголосні: к, х, г, ц, в, б, як напр., в словах: батьк'ів, грих'ів, морг'ів, Данц'ів, хлопц'ів, в'іл, б'іб, а також шиплячі приголосні, як напр.: нож'ів, хрущ'ів, Вишнич'ів, Матяш'івка, камаш'ів (гамаші) тощо.

В луговицькій говірці відмінювання дієслів майбутнього часу є таке саме як в літературній мові. Виступає тут складена форма майбутнього часу, складна і проста з тим, що в складній форма скорочена форма дієслова йняти виступає перед дієсловом, а не після, як в літературній мові. Напр.: му'їсти, м'ете п'ити, ме сп'ати, муть сми'ятися. Хочу поінформувати, що луговики Володавського повіту жителів сіл Межилистя, Матяшівка, Заболоття та інших луговиків Білопідляського повіту називають гімил'іми (гимелями), а їх мову гімелівською.

В луговицькій говірці в селах Данці (моє рідне село) і Голешів гм. Ганна Володавського повіту старші люди в 70-их роках минулого століття говорили слова з дифтонгом (y[^]e) і (y[^]и), але молодше покоління говорить з дифтонгом (y[^]o).

Характерні слова луговицької говірки: в'ельме і б'арзо – дуже, мн'іго і мн'іго – багато, ф'айно і хороше, кл'уня – стодола, хв'оя – сосна, корч – кущ, переп'ілка – метелик, стіль – звідси, скіль – звідки, жежки – палкий, в'ідати – знати, хоч говорять теж знати та інші.

2. Полівицька говірка

Полівицька говірка або інакше польовицька, бо луговики своїх сусідів називають польовик'ами, є розташована на захід від луговицької говірки і тягнеться смугою від села Сухава гм. Володава через такі села як: Вирики, Мутвиця, Бокинка-Панська, Мала-Дубровиця аж по Костянтинів в повіті Біла-Підляська.

Полівицька говірка характеризується тим, що в словах склади: -ле і -ли вимовляються м'яко як -лє і -лі, напр.: п'оле, дал'єко, леп'єха

зілля) і виступає тут неповний ікавізм, як напр.: він, кіт, сіль та інші. Є певна різниця поміж луговицькою говіркою Володавського повіту Люблинського воєводства і повіту Біла-Підляська також Люблинського воєводства. В луговицькій говірці та в інших говірках Володавського повіту відповідно до давнього /ę/ /Ą/ звук /a/ в словах під наголосом після шиплячих /ш/, /ч/, /щ/ і /ж/ і як наголос падає на фонему /я/ вимовляється /i/, як напр.: тил'і (теля), взів, т'іжко, чіс, зимл'і (земля), сім'і (сім'я), щ'іпка, щ'істе (щастя), м'ісо і мн'ісо, д'ікувати тощо. Натомість в луговицькій говірці над самим Бугом в селах: Ставки гм. Володава, в Довгобродах і Кузавці гм. Ганна в цьому випадку вимовляється /e/, як, напр.: тил'є, взев, зеть (зять), т'єжко, чєс, земл'є, сім'є, ш'єпка та інші. Навпаки в луговицькій говірці та в інших Білопідляського повіту фонема /a/ під наголосом вимовляється так як в літературній мові, напр.: час, ш'апка, тил'я, взяв, зять, т'яжко, зимл'я, сім'я та інші.

Другою різницею поміж луговицькою та іншими говірками Володавського повіту і говірками повіту Біла-Підляська є те, що на Більщині говорять – жив'іти – жив'ів, м'іти – мів, купл'яти – купл'яв, а на Володавщині – ж'ити – жив, м'ати – мав, купув'ати – купув'ав так як в літературній мові. В луговицькій говірці на місці етимологічного /o/ в закритих складах виступає монофтонг /i/, але, як вже сказано, не повністю. В займенниках таких як: мій, твій виступає колишній дифтонг (y^o), як напр.: му^oй, – м'ого, тву^oй – тво'ім, сву^oй – по св'ойому. В іменниках із суфіксом -сть виступає фонема /o/, як напр.: мудрость, ст'арость, молод'ость тощо. Також в таких словах як: піти та інших виступає дифтонг (y^o), як напр.: пу^oйт'и, пу^oш'ов. В слові *потім* виступає монофтонг /o/, напр.: п'отом. Прикметник більший в луговицькій говірці та в інших говірках вимовляється з дифтонгом (y^o), як напр.: б'у^oльши, бу^oльш. В луговицькій говірці, а також в інших говірках на місці літературних сполучників: від, під виступають сполучники од, под, в яких фонема /o/ у мовленні переходить в дифтонг (y^o) і тому, де в словах виступає префікс од, под вимовляється їх з дифтонгом (y^o), як напр.: гу^oдчин'ити, у^oдд'ати, пу^oдк'инути, пу^oдмур'івка в інших говірках – пу^oдмуру^oвка тощо.

В луговицькій говірці, яка є дуже близька до літературної української мови, як вже вище сказано, новоповсталала фонема /i/ на місці колишнього дифтонгу (y^{^o}) а пізніше (y^{^e}) і (y^{^и}) не зм'якшує попереджаючих її приголосних в словах, як напр.: Крас'івка, Ян'івка, ст'іл, л'іжко та інші. Зм'якшує вона тільки попереджуючі приголосні: к, х, г, ц, в, б, як напр., в словах: батьк'ів, грих'ів, морг'ів, Данц'ів, хлопц'ів, в'іл, б'іб, а також шиплячі приголосні, як напр.: нож'ів, хрущ'ів, Вишнич'ів, Матяш'івка, камаш'ів (гамаші) тощо.

В луговицькій говірці відмінювання дієслів майбутнього часу є таке саме як в літературній мові. Виступає тут складена форма майбутнього часу, складна і проста з тим, що в складній форма скорочена форма дієслова йняти виступає перед дієсловом, а не після, як в літературній мові. Напр.: му'їсти, м'ете п'ити, ме сп'ати, муть сми'ятися. Хочу поінформувати, що луговики Володавського повіту жителів сіл Межилистя, Матяшівка, Заболоття та інших луговиків Білопідляського повіту називають гімил'іми (гимелями), а їх мову гімелівською.

В луговицькій говірці в селах Данці (моє рідне село) і Голешів гм. Ганна Володавського повіту старші люди в 70-их роках минулого століття говорили слова з дифтонгом (y^{^e}) і (y^{^и}), але молодше покоління говорить з дифтонгом (y^{^o}).

Характерні слова луговицької говірки: в'ельме і б'арзо – дуже, мн'іго і мн'іго – багато, ф'айно і хороше, кл'уня – стодола, хв'оя – сосна, корч – кущ, переп'ілка – метелик, стіль – звідси, скіль – звідки, жежкі – палкий, в'ідати – знати, хоч говорять теж знати та інші.

2. Полівицька говірка

Полівицька говірка або інакше польовицька, бо луговики своїх сусідів називають польовик'ами, є розташована на захід від луговицької говірки і тягнеться смугою від села Сухава гм. Володава через такі села як: Вирики, Мутвиця, Бокинка-Панська, Мала-Дубровиця аж по Костянтинів в повіті Біла-Підляська.

Полівицька говірка характеризується тим, що в словах склади: –ле і –ли вимовляються м'яко як –лє і –лі, напр.: п'олє, дал'єко, леп'єха

зілля) і виступає тут неповний ікавізм, як напр.: він, кіт, сіль та інші. Є певна різниця поміж луговицькою говіркою Володавського повіту Люблинського воєводства і повіту Біла-Підляська також Люблинського воєводства. В луговицькій говірці та в інших говірках Володавського повіту відповідно до давнього /ę/ /A/ звук /a/ в словах під наголосом після шиплячих /ш/, /ч/, /щ/ і /ж/ і як наголос падає на фонему /я/ вимовляється /i/, як напр.: тил'і (теля), взів, т'іжко, чіс, зимл'і (земля), сім'ї (сім'я), щ'іпка, щ'істе (щастя), м'ісо і мн'ісо, д'ікувати тощо. Натомість в луговицькій говірці над самим Бугом в селах: Ставки гм. Володава, в Довгобродах і Кузавці гм. Ганна в цьому випадку вимовляється /e/, як, напр.: тил'є, взєв, зєть (зять), т'єжко, чєс, земл'є, сім'є, ш'єпка та інші. Навпаки в луговицькій говірці та в інших Білопідляського повіту фонема /a/ під наголосом вимовляється так як в літературній мові, напр.: час, ш'апка, тил'я, взяв, зять, т'яжко, зимл'я, сім'я та інші.

Другою різницею поміж луговицькою та іншими говірками Володавського повіту і говірками повіту Біла-Підляська є те, що на Більщині говорять – жив'іти – жив'ів, м'іти – мів, купл'яти – купл'яв, а на Володавщині – ж'ити – жив, м'ати – мав, купув'ати – купув'ав так як в літературній мові. В луговицькій говірці на місці етимологічного /o/ в закритих складах виступає монофтонг /i/, але, як вже сказано, не повністю. В займенниках таких як: мій, твій виступає колишній дифтонг (y^o), як напр.: му^oй, – м'ого, тву^oй – тво'ім, сву^oй – по св'ойому. В іменниках із суфіксом -сть виступає фонема /o/, як напр.: мудрость, ст'арость, молод'ость тощо. Також в таких словах як: ніти та інших виступає дифтонг (y^o), як напр.: пу^oйт'и, пу^oш'ов. В слові потім виступає монофтонг /o/, напр.: п'отом. Прикметник більший в луговицькій говірці та в інших говірках вимовляється з дифтонгом (y^o), як напр.: б'у^oольши, бу^oольш. В луговицькій говірці, а також в інших говірках на місці літературних сполучників: від, під виступають сполучники од, под, в яких фонема /o/ у мовленні переходить в дифтонг (y^o) і тому, де в словах виступає префікс од, под вимовляється їх з дифтонгом (y^o), як напр.: гу^oдчин'ити, у^oдд'ати, пу^oдк'инути, пу^oдмур'івка в інших говірках – пу^oдмуру^oвка тощо.

(татарське зілля), колес'о, кул'і (колі), каз'алі, йшли, на г'улиці та інші і етимологічне /o/ в закритих складах виступає як дифтонг (y^o), який чергується з фонемою /o/, як напр.: ку^oнь – к'они, ку^oт – кот'а, су^oль – с'олі, ву^oн – вон'а, ву^oз – в'оза, ску^oль, сту^oль тощо.

Лексика цієї говірки є на загал подібна до лексики луговицької говірки, лише відрізняється словами, в яких виступає дифтонг (y^o), як напр.: ску^oль, сту^oль, к'у^oлько, бру^oд, ну^oж, брату^oв, хату^oв та інші. Також як в луговицькій говірці Володавського повіту так і тут після шиплячих і після /я/ фонема /a/ під наголосом переходить в /i/, напр.: чіс, ш'іпка, нож'і, мн'ісо (м'ясо), порос'і (поросся) та інші. Це мовне явище не виступає в полівицькій говірці повіту Біла-Підляська.

3. Хмацька говірка

Хмацька говірка розташована на захід від полівицької говірки у бувшому Володавському повіті, тепер Парчівському. Тягнеться вона смугою від сіл Сосновиця і Волосковоля, Парчівського повіту, Люблинського воєводства через села Голя, Кривоверба, Головно, Опілля і Руси́ли аж до Городища в повіті Біла-Підляська, давніше Володавського повіту. В цій говірці в дієсловах множини минулого часу першої особи виступає закінчення **-хмо**, напр.: ход'или-хмо, роб'или-хмо без попереджувального займенника **ми**, тому сусідуючи з ними жителі називають їх хмаками. (В селі Руси́ли виступає відповідно закінчення **-сьмо** і говорять – каз'алі-сьмо). Також у множині дієслів другої особи виступає енклітика **-сьте**, напр.: бул'і-сьте, напек'лі-сьте без попереджувального займенника **ви**. В хвацькій говірці в дієсловах в однині чоловічого роду минулого часу виступає флексія **-ем**, напр.: роб'ив-ем, ход'ив-ем. Також в цьому випадку як в літературній мові і в інших підляських говірках не попереджує слів займенник **я**, як напр.: я роб'ив, я ход'ив. Теж в цій говірці в дієсловах минулого часу жіночого роду першої особи виступає морфема **-м**, як напр.: говор'ила-м, бр'ала-м і не попереджує слів займенник **я**.

В хмацькій говірці так як в полівицькій виступає на місці етимологічного /o/ дифтонг (y^o). Також у цій говірці як і в говірках

луговицькій і полівицькій Володавського повіту фонема /а/ після шиплячих під наголосом і коли наголос падає на фонему /я/ переходить в звук /і/ або в дифтонг (і^е), напр.: гл'і^енула, дивч'і^ета (дівчата), ч'і^есто (часто) тощо.

Лексика в хмацькій говірці є, на загал, подібна до лексики полівицької говірки, але виступають там характерні слова, яких не вживають луговики і польовики, як напр.: пес – в луговицькій і полівицькій говірках – соб'ака, стод'ола – в луговицькій і полівицькій говірках – кл'уня, зд'ибав – в луговицькій і полівицькій говірках – знайш'ов, к'ульо – в луговицькій і полівицькій говірках – к'ілько і к'у'олько (скільки), т'ульо – в луговицькій і полівицькій говірках – т'ілька і т'у'олька (стільки), хцу – в луговицькій і полівицькій говірках – хочу, д'уже – в луговицькій і полівицькій говірках – д'ужо і мн'іго, мн'іго (багато), л'адни – в луговицькій і полівицькій говірках – хор'оши, г'ожи (гарний), же – в реченнях в луговицькій і полівицькій говірках – що, еж'елі – в луговицькій і полівицькій говірках – якщо, лук'а – в луговицькій і полівицькій говірках – л'онка, кн'ига – в луговицькій і полівицькій говірках – кн'мигавка (чайка), б'оцян – в луговицькій і полівицькій говірках – б'усьон і б'усюн (лелека).

Жива ще є ця говірка серед старшого покоління. Діти, молодь і середнє покоління говорить вже польською мовою. Подібне мовне явище виступає серед луговиків і польовиків. Гадаю, що за 10-15 літ українські говірки на Південному Підляшші обімруть природною смертю.

4. Говірка звана умовно на –ил, –іл

Ця говірка була розташована на південь від хмацької говірки і існувала в таких селах як: Горіхово, Горки, Тисмениця і Колиховичі біля Острова-Люблинського, колишнього Володавського повіту, тепер Любартівського, Люблинського воєводства та в інших селах на півдні. Характерною рисою цієї говірки є те, що дієслова минулого часу першої особи мають закінчення на –ил або –іл., а не на –ив як в літературній мові і в інших підляських говірках, як напр.: я роб'ил

(роб'іл), я говор'ил (говор'іл). В цій говірці склади -ле і -ли в словах вимовляються м'яко як -лє і -лі, а також на місці етимологічного /о/ виступає тут дифтонг (у^о). Ця говірка є вже мертва.

5. Архаїчна говірка

Мертвою вже є й архаїчна говірка, яка займала дуже велику територію на Південному Підляшші. На сході вона межувала з хмацькою говіркою в бувшому Володавському повіті і з полівицькою говіркою у повіті Біла-Підляська. Тяглася вона від півдня через такі села: Перволока і Коліно біля міста Парчів, Гусь, Яблинь, селище Вишничі, селище Ломази, аж до Докудова біля м. Білої-Підляської. На заході доходила вона майже міста Радинь-Підляський, Люблинського воєводства. Межею її було місто Межиріччя-Підляське, давніше повіт Радинь-Підляський, тепер повіт Біла-Підляська. На північному заході доходила майже міста Сельці і Соколів-Підляський. Говірка ця, одним словом, охоплювала давніше східну частину Радинського повіту і східні частини Селецького і Соколовського повітів, Мазовецького воєводства. Була також розташована на території Лосицького повіту, Мазовецького воєводства, і в західній частині Білопідляського повіту, Люблинського воєводства.

Характерною рисою цієї говірки є архаїчність, м'якість вимови слів. Була вона під впливом польської мови – мазурської говірки, з якою межувала. Характеризується вона тим, що інфінітиви дієслів закінчуються на -ті, як напр.: роб'іті, говор'іті, ход'іті, каз'аті, і тим подібне. Що у наголошеній позиції відповідно до давнього 'ћ' виступав дифтонг (і^е), як напр.: в словах грі^ех, сьні^ег, ті^ень, слі^ед, цві^ет, тоб'і^е, соб'і^е, на стол'і^е, т'і^ешу, пов'і^ешу, в'і^ерні, хл'і^еба та інші. Склади -ле і -ли в словах вимовлялися тут м'яко як -лє і -лі, а також на місці етимологічного /о/ виступав тут дифтонг (у^о).

Характерними словами в цій говірці були між іншим наступні слова: б'улій – більше, шут – чорт, плісн'ік – татарське зілля, вер'ея – обжинковий вінок, дзьоб'ак – дзьоб, ч'учало – опудало, ораб – горобина, г'аці – підштанки, спув'од'ак – ніжна спідниця, тлум'ак – клунок, б'иті, бив – бути, був. Як вже сказано, ця говірка

вже мертва. У східній частині Селецького і Соколівського повітів Мазовецького воєводства обмерла вона вже понад 100 років тому. В п'ятдесятих роках минулого століття в таких селах як: Гусь і Яблинь, Парчівського повіту, в селах Полюбичи, Дубиця, Ровини, Володавського повіту, тепер повіту Біла-Підляська, а також в селах Загайки, Залізна, Березовий Кут, Деревична та інші Радинського повіту, тепер Білопідляського повіту, старше покоління ще говорило архаїчною говіркою. У повіті Біла-Підляська в селі Докудово і в селах коло Ломаз ще можна почути архаїчну говірку з інфінітивом на -ті.

а) ВОКАЛІЗМ. ФОНЕТИКА

Фонема /i/

В підляських говірках часто вимова фонем */i/* залежить від наголосу. Наприклад, як наголос падає на */i/*, то вимовляють цю фонему як */i/*, але як вона поза наголосом, то вимовляють як */и/*. Для прикладу подаю наступні слова: хлів, в хлив'і (так вимовляють в луговицькій говірці), а в інших: в хлив'і, ст'інка, р'ічка, рик'а, в х'ати, на меж'і, бі'ли г'уси (в літ. мові – білі гуси), зиль'они луг'і (зелені луки), к'они, дв'ери тощо.

Фонема /e/

В луговицькій говірці фонема */e/* чергується з */i/*, як напр.: піч – п'ечи, втеч'и – втік, напеч'и – нап'ік та інші, але в інших говірках на захід від луговицької чергується з фонемою */y/* крім п'ечи і тому подібних слів, як напр.: втюк, нап'юк тощо. В підляських говірках фонема */e/* в ненаголошеній позиції вимовляється як */и/*, як напр.: пирибир'ати, (переберати), стиригч'и (стерегти), тип'ер, мин'е, сил'о та інші.

Фонема /o/

В полівицькій, хмацькій, умовно званій -ил, -іл і у архаїчній говірках на місці колишнього праслов'янського подовженого */o/* в закритих

складах виступає дифтонг (y^o). В селах Данці і Янівка, гм. Ганна, Володавського повіту, які входять до луговицької говірки серед старших людей у сімдесятих роках минулого століття виступав дифтонг (y^e) і (y^и). В селі Данці цей дифтонг перейшов у молодого покоління в дифтонг (y^o), а в селі Янівка в монофтонг /i/. В луговицькій говірці в селі Київець гм. Залісся і в селі Жуки гм. Тучна, Білопідляського повіту дифтонг (y^o) перейшов в монофтонг /y/, як напр.: вун, кунь, стул тощо. В полівицькій говірці села Вирики-Полуд гм. Вирики, Володавського повіту серед старших людей дифтонг (y^o) в багатьох випадках перейшов в монофтонг /и/, як напр.: вин – вон'а, збир – зб'ору, пист – п'осту тощо. В підляських говірках фонема /o/ в ненаголошеній позиції виступає як звук /y/, як напр.: гувур'ити, (говорити), губ'ід (обід), вуд'а, укн'о та інші.

Фонема /a/

В луговицькій, полівицькій, хмацькій і умовно званій на –ил і –іл говірках колишнього Володавського повіту фонема /a/ після шиплячих під наголосом і як наголос падає на /я/ вимовляється як /i/, як напр.: чіс, але часов'ий (чоловік що має час), жір, але жар'а, щ'істе, але щасл'иви_, р'ідна, але радн'о, пор'ідок, але впорядк'оване, тил'і'теля, але т'елятко, порос'і, але пор'осятко, зіть, але пу^ошов в зятт'і, п'ітниця, але п'ять, п'ять'ох, т'іжко, але тяжк'ій та інші. В луговицькій говірці володавського повіту виступає здрібнення від слова кінь – к'оня і від іменника св'инка здрібнення (пестливе) – св'иня. В луговицькій говірці в селі Київець і околицях гм. Залісся і в селі Межилистя і околицях гм. Тучна в повіті Біла-Підляська в словах: пам'ятати і пам'ять на місці праслов'янського /ę/ виступає фонема /e/ як напр.: памет'ати, п'аметь. В підляських говірках після /м/ в багатьох випадках виступає двоформна сполука 'мн', як напр.: мн'ісо, мнясн'иці, п'олумне, мнягк'ій тощо.

б) КОНСОНАНТИЗМ

Приголосний /р/

Де в літературній мові виступає приголосний /р/ як м'який то в усіх підляських говірках він звучить твердо, як напр.: радн'о, говор'у, бурак'і, раб'ий і тому подібні слова.

Приголосний /л/

В полівицькій, хмацькій, умовно званій на -ил, -іл та архаїчній говірках в словах складі -ле і -ли вимовляються м'яко як -ле і -лі, напр.: п'оле, дал'єко, леп'єха (татарське зілля), кол'і, каз'алі, йшлі, на гул'іці тощо. Одним словом виступає в тих говірках м'яке /л/, що не є згідне з літературною українською мовою, а ті говірки можна назвати м'якими у протиставленні до твердої луговицької говірки.

Приголосні /к/, /г/ і /х/

В усіх підляських говірках після фонем /к/, /г/ і /х/ виступає голосний /і/ а не /и/ як в літературній мові і слова вимовляються м'яко, як напр.: к'ідати, г'ідко, х'ітрий, вилк'і, блох'і, оборог'і тощо.

Протетичне /г/

В підляських говірках крім загальноукраїнського протетичного /в/ перед фонемами /о/, /і/, /у/, /а/, як напр.: він, ву^он, вон'о, вон'а виступає часто протетичне /г/, як напр.: гор'ати, г'озиро, г'інши, г'око, гув'єчка (вівця), г'ікати, г'осинь, г'улиця, г'улий (вулик) і тому подібне.

В) МОРФОЛОГІЯ

Іменник

В підляських говірках виступає певна різниця у відмінюванні іменників відносно літературної мови. В орудній відміні іменників після шиплячих і після /й/ в підляських говірках виступає флексія **-ом**, як напр.: нож'ом, с'ерцьом, кр'айом, м'айом (травень), квач'ом, бариш'ом (могорич), кліщ'ом і тому подібні. Також у місцевій відміні іменників після шиплячих та після /й/ виступає флексія **-ох**, як напр.: в Данць'ох, у Вишнич'ох, в кр'айох, в нош'ох тощо. Теж в давальному і місцевому відмінку іменників виступає флексія **-ови**, як напр.: бр'атови, конь'ови, зл'одійови, на воз'ови, в мишк'ови та інші. В підляських говірках у словах типу коні, двері, люди, кури, гуси у відмінюванні другого відмінка не виступає флексія **-ей** а наступає тільки зміна наголосу, як напр.: дв'єри – двер'и, л'юде – люд'и, к'ури – кур'и, г'уси – гус'и, натомість в слові к'они зміна наголосу не наступає. В літературній мові іменники типу: весілля, сміття, ведіння, косіння, балакання мають закінчення на **-а**, натомість в підляських говірках є закінчення на **-е**, як напр.: вес'іле, см'іте, вед'іне, кос'іне, бал'акане і тому подібне.

Відмінювання іменника **мати** в підляських говірках є трохи інше ніж в літературній мові, а саме: кого – м'атера, ким – м'атирию або м'ати-рою, на ким – на м'атирі.

Відмінювання іменників типу **теля**, **гуся** в підляських говірках є трішки інше ніж в літературній мові, а саме: що – тил'і, чого – тил'і-та, чим – т'елятом, що бачу – тил'і, на чим – на т'еляти або на т'елятови.

В усіх підляських говірках не виступає подвоєння приголосних так як в літературній мові, як напр.: з'іле – з'іля, см'іте – см'ітя, говор'іне – говор'ія, лом'аче – лом'ачя (хмиз), павут'іне – павут'ія, подв'оєне – подв'оєня тощо.

Прикметник

Прикметники в підляських говірках чоловічого роду, якщо на їх кінцевий склад падає наголос є нестягнені так як в літературній мові, як напр.: раб'ий, мняг'ий, свят'ий, сирдит'ий і тому подібні. Якщо наголос не падає на закінчення прикметника то вони є стягнені, як напр.: д'обри, гр'ішни, б'іли і тому подібні. Прикметники чоловічого роду твердої групи у множині мають в підляських говірках флексію **-и**, як напр.: д'обри, але переважно є вони нестягнені і виступають як д'обриі і тощо.

Прикметники м'якої групи у множині мають флексію **-і**, але у мовленні переважно виступають як нестягнені, як напр.: с'ині і с'нії тощо.

Прикметники жіночого роду в називному відмінку в підляських говірках мають стягнені форми з флексією **-а**, як напр.: хур'оша, мулуд'а, але у мовленні переважає нестягнена форма на **-ая**, напр.: мал'ая, слип'ая і тому подібне. Прикметники середнього роду в називному відмінку в підляських говірках мають стягнені форми з флексією **-е**, як напр.: мал'е, л'ітне, але у мовленні переважають нестягнені форми на **-оє** і **-еє**, як напр.: стар'оє і стар'еє, с'иньое і с'инее тощо. Також в підляських говірках є поширена флексія родового відмінка однини прикметника на **-еї**, як напр.: с'ивеї, б'осеї, хоч виступає також флексія **-ої**, як напр.: крив'ої, стар'ої і тому подібне.

Числівник

В підляських говірках Володавського повіту виступає числівник у формі **їдь/он**, **їдн/ого** але вже **один/анцять**, а у Білопідляському повіті **-одь/он**, **одн/ого**. В усіх підляських говірках виступає числівник **шт'ири**, **штир'ох** замість чотири і числівник **див'ядис'іт**, у Білопідляському повіті – **див'ядис'ят'** замість дев'яносто як в літературній мові.

Займенник

В усіх підляських говірках не виступають вказівні іменники: **цей, ця, це**, а той, та (т'ая) і те (т'ое і т'ее). На місці літературного займенника **той** виступає тут займенник тамт'ой – тамт'ого а на місці та виступає тамт'а (тамт'ая) і на місці те виступає тамт'е (тамт'ое і тамт'ее). В хмацькій говірці і в полівицькій в селі Вілька-Поліновська гм. Костянтинів, Білопідляського повіту і околицях виступає займенник тон – т'ого замість той. Трохи є інше відмінювання в підляських говірках займенника **він** (ву^он), **вон'а** і **вон'о**. В літературній мові виступає відмінювання: до нього, з ним, на ньому, до неї, з нею, на ній а в усіх підляських говірках виступає відмінювання: до й'ого, з їм, на й'ому, до 'єї, на 'їй, з 'єю, а в полівицькій і хмацькій говірках на юой. Також займенник **вони** відмінюється інакше ніж в літературній мові, як напр.: до їх – літ. мова – до них, з 'їми – літ. мова – з ними.

В усіх підляських говірках форма називного і знахідного відмінка **що** є така сама як в літературній мові, хоча в деяких селах виступає він у формі **шо**. В місці літературного займенника **нічого** виступає в підляських говірках займенник ниц, ніц, нич'ого і нищ'о.

В підляських говірках є розповсюджений займенник **в'іте** замість **ви**, який є шанобливою формою стосовно старших людей. Якщо ходить про діти і тварини, то звертаються до них мовці у формі **ви**.

Дієслово

В підляських говірках інфінітиви в дієсловах крім архаїчної говірки на **-ті** мають закінчення на **-ти**, як напр.: лам'ати, спив'ати, йти, гр'атися, б'итися тощо. Однак в цих говірках дієслова, в яких виступає збіг звукосполучень **/кт/** або **/гт/** мають закінчення на **-чи** а не на **-ти**, як напр.: печ'и (в літ. мові – пекти), помог'чи (в літ. мові – допомогти), одягч'ися (в літ. мові – одягтися) б'ігчи (в літ. мові – бігти) тощо. В хмацькій говірці майбутній час першої особи виступає у формі – я б'уду ходив, я б'уду гувур'ив) (говорив), я б'уду ход'ила, я б'уду руб'ила, а у першій особі множини – ми б'удемо роб'или і в другій особі множини – ви б'удете роб'или, коли ця форма в луговицькій

і полівицькій говірках є така сама як в літературній мові: я б'уду руб'ити, я б'уду худ'ити, ми б'удемо роб'ити, ви б'удете худ'ити.

Дієприкметник

В підляських говірках в закінченнях дієприкметників виступає фонема /o/ а в літературній мові фонема /e/, як напр.: н'ошони, др'обльони, вих'оджони, пич'они (печони), вар'они та інші. Натомість в хмацькій говірці в дієприкметниках виступає фонема /a/, як напр.: р'аняни, пл'етяни, др'обляни тощо.

г) ЛЕКСИКА

Підляська лексика значно відрізняється від лексики літературної мови. В підляських говірках виступає багато слів, які не виступають в літературній мові. Можна їх начислити на сотки. Є це переважно слова польського і російського походження, але також слова своєрідні – підляські. Для прикладу подам понижче кількадесят таких слів: байб'арзо – байдуже, мн'іго, мн'іго а також д'ужо – багато, в'ельме і б'арзо дуже, б'айкі – може бути, п'иля – біля, хв'атити – вистачити, гляд'іти – пильнувати, тел'ушка і рідко корова, в'ідати а також знати, ан'о а також т'ілько, т'уолько – лише, тил'юк (телюк) – теля, нагав'иці – штани, в'епприк – кабан, переп'ілка – метелик, книг'авка – чайка, лат'ате – калюжниця болотна, б'усьон і б'усюн – лелека, дид'ульо – дідусь, баб'уля – бабуся, бу'ольш – більше, к'ілько і к'у'олько – скільки, люд'і і люд'я – людина, дзісь – сьогодні, шм'идкі – швидкий, топ'ір і теп'ер, зиль'они (зельони) – зелений, л'апати – ловити, молодь'ож – молодь, криж – хрест та інші.

Отже, говірки Південного Підляшшя виявляють свої особливості на всіх мовних рівнях, залишаючись однак і надалі говірками української мови.

Література

- Іван Ігнатюк – «Замітки про українські говірки на Підляшші» – «Наша Культура» nr 6 '14 '1969 – Варшава.
- С. П. Бевзенко – «Українська діалектологія» – видавництво «Вища Школа» – Київ – 1997.
- Михайло Лесів – «Українські говірки в Польщі» – видавництво «Український архів» – Варшава – 1997.
- Іван Гнатюк – «Фольклорні записи з Підляшшя» (11 томів – 1970–2004).
- Władysław Kuraszekiewicz – „Ruthenica” – PWN – Warszawa – 1985.
- Feliks Czyżewski – „Formacje hebrydalne w językach słowiańskich” – Wydawnictwo UMCS – Lublin – 1986.
- Feliks Czyżewski – „Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy” – Wydawnictwo UMCS – Lublin – 1986.

